

ВІДГУК

офіційного опонента

доктора юридичних наук, професора Давидової Ірини Віталівни

на дисертацію Гуменюка Віктора Вікторовича

**на тему: «Трансформації у сфері правового регулювання
нотаріальної діяльності України в умовах цифровізації»,**

поданої на здобуття ступеня доктора філософії

в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Дисертаційна робота Гуменюка Віктора Вікторовича присвячена комплексному дослідженню трансформаційних процесів у сфері правового регулювання нотаріальної діяльності в Україні в умовах цифровізації. Обрана тема відзначається беззаперечною актуальністю та своєчасністю, що зумовлено цілим комплексом взаємопов'язаних чинників.

По-перше, стрімкий розвиток інформаційних технологій та масштабна цифровізація суспільно-правових відносин об'єктивно потребують переосмислення традиційних правових механізмів нотаріальної діяльності. Нотаріат як фундаментальний інститут превентивного правосуддя та позасудового захисту безспірних прав громадян зазнає докорінних змін у зв'язку із запровадженням системи е-нотаріату, переходом від паперового документообігу до електронних форм вчинення нотаріальних дій, інтеграцією з державними реєстрами в режимі реального часу.

По-друге, особливої гостроти досліджуваній проблематиці надає контекст збройної агресії російської федерації проти України та запровадженого воєнного стану. Дисертант переконливо демонструє, що воєнні умови стали каталізатором форсованого впровадження дистанційних нотаріальних послуг, виявили критичні прогалини у правовому регулюванні та підвищили запит суспільства на гнучкі цифрові інструменти правового захисту.

По-третє, актуальність дослідження визначається євроінтеграційним вектором розвитку України. Вступ до Європейського Союзу передбачає гармонізацію національного нотаріального законодавства з *acquis communautaire*, зокрема впровадження стандартів взаємного визнання електронних нотаріальних актів, відповідність Регламенту eIDAS щодо кваліфікованих електронних підписів та Регламенту GDPR у частині захисту персональних даних.

По-четверте, незважаючи на практичне запровадження в Україні системи е-нотаріату (Постанова Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2023 р. № 1406), у вітчизняній правовій доктрині відсутнє системне монографічне дослідження цього явища з позицій цивільного права. Існуючі наукові праці торкалися переважно окремих аспектів нотаріальної діяльності й не відображали комплексності трансформацій під впливом цифровізації.

Таким чином, дисертаційне дослідження Гуменюка В.В. є першою в Україні спеціальною комплексною науковою роботою, присвяченою трансформаціям правового регулювання нотаріальної діяльності в умовах цифровізації, що підтверджує її виключну актуальність та наукову значущість.

Оцінка змісту дисертації. Дисертаційне дослідження відзначається чіткою, логічно вивіреною структурою, яка відображає системний підхід здобувача до вивчення досліджуваної проблематики. Робота складається зі вступу, трьох розділів, що охоплюють дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (327 найменувань) та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 259 сторінок, з яких основний зміст займає 201 сторінку.

У першому розділі здобувач здійснює фундаментальний теоретичний аналіз двох взаємопов'язаних питань: генезису нотаріату та нормативно-правових засад його цифрової трансформації. Другий розділ є центральним у структурі дисертації та відзначається найбільшою науковою новизною.

Особливо варто відзначити здійснене дослідження механізмів електронної ідентифікації осіб, верифікації волевиявлення, використання кваліфікованого електронного підпису та взаємодії з державними електронними реєстрами. Здобувач переконливо обґрунтовує, що цифровізація не змінює загальних підходів до виділення стадій нотаріального процесу, проте суттєво коригує форму вчинення нотаріальних дій та форму нотаріального акту. Також автором запропоновано оригінальну модель багаторівневої ідентифікації особи при дистанційному нотаріальному посвідченні. Ця модель передбачає поєднання паспорту громадянина України з додатковими механізмами, що є виваженим та практично реалізованим рішенням. Третій розділ має виразне прикладне спрямування та містить, зокрема: системний аналіз загальних та спеціальних правил посвідчення правочинів у цифровому середовищі; дослідження впливу цифровізації на охоронну нотаріальну діяльність у сфері спадкування, взаємодію з Єдиним спадковим реєстром та особливості дистанційного оформлення спадщини в умовах воєнного стану; аналіз виконавчих написів в електронній формі, охоронним нотаріальним діям в умовах цифровізації.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертаційне дослідження є першим в Україні системним і комплексним дослідженням трансформацій нотаріальної діяльності під впливом цифровізації.

Автором здійснено власні напрацювання та зроблено на їх основі висновки, які обумовлюють наукову новизну та достовірність одержаних в результаті дисертаційного дослідження результатів.

Інтерес становить запропоноване системне та комплексне розмежування понять «нотаріальна діяльність», «нотаріальні дії» та «супутня діяльність нотаріуса», яке утворює якісно нову концептуальну основу для розуміння функціональної природи нотаріату у цифрову добу. Авторське визначення поняття «електронного нотаріального акту» є

науково виваженим і ґрунтується на чіткому переліку конститутивних ознак – цифровий формат, криптографічний захист КЕП нотаріуса, інтеграція з державними реєстрами та гарантована юридична сила.

Значний науковий внесок становить авторська концепція трьох етапів становлення нотаріату в незалежній Україні (з виокремленням новітнього третього етапу та трьох підетапів), яка системно узгоджується з перебігом цифровізаційних процесів у державі та відповідним законодавчим забезпеченням. Ця авторська класифікація є оригінальною і теоретично обґрунтованою на відміну від раніше запропонованих у літературі підходів.

Практичне значення мають авторські пропозиції щодо вдосконалення законодавства: доповнення Закону України «Про нотаріат» статтею про принципи нотаріальної діяльності (що закріплює новий принцип гарантування захисту персональних даних в умовах цифровізації), доповнення ст. 209 ЦК України ч. 5 стосовно нотаріального посвідчення електронних правочинів, доповнення ст. 45 та ст. 54 Закону «Про нотаріат» положеннями про кваліфікований електронний підпис, а також доповнення Постанови КМУ від 29.12.2023 № 1406 порядком нотаріального посвідчення електронних правочинів. Зазначені пропозиції мають цілісний характер та спрямовані на формування ефективної правової бази е-нотаріату.

Практична та науково-теоретична значущість отриманих результатів. Практична та науково-теоретична значущість дисертаційного дослідження є беззаперечною та багатовимірною. У науково-дослідній сфері результати дисертації суттєво доповнюють теорію цивільного права у розділі про нотаріат, зокрема шляхом обґрунтування концепції електронного нотаріального діловодства як цілісної автоматизованої системи із самостійною правовою природою.

У сфері законотворчості сформульовані в дослідженні рекомендації стосовно внесення змін до Закону України «Про нотаріат», ЦК України, а

також щодо перегляду Методичних рекомендацій щодо вчинення нотаріальних дій, пов'язаних із охороною спадкового майна, видаються практично корисними та потребують уваги законодавця. Зокрема, авторська пропозиція щодо доповнення Закону України «Про нотаріат» окремою статтею про принципи нотаріальної діяльності заповнює очевидну прогалину у чинному спеціальному законодавстві.

Для юридичної практики висновки та рекомендації дисертації дозволять покращити правозастосування норм про е-нотаріат, чіткіше визначити порядок нотаріального посвідчення електронних правочинів та вчинення виконавчих написів на електронних документах. У навчальному процесі положення дисертації можуть бути використані при підготовці підручників і посібників з курсів «Нотаріат», «Цивільне право», спецкурсів з цифрового права.

Повнота викладу основних результатів дисертаційного дослідження в наукових публікаціях. Основні результати дисертаційного дослідження опубліковано у 9 наукових працях: 4 статтях у фахових наукових виданнях, включених до переліку МОН України, 1 статті у зарубіжному науковому виданні та 4 тезах доповідей на міжнародних науково-практичних конференціях.

Цей обсяг публікаційної активності є достатнім, з достовірним відображенням процесу та результатів наукового дослідження

Оцінка оформлення дисертації. Стиль, форма та зміст дисертаційного рукопису свідчать про високий рівень наукової зрілості здобувача, його схильність до системного аналізу та вміння опрацьовувати різноманітні джерела: нормативно-правові акти, наукову літературу (вітчизняну та іноземну), матеріали судової практики. Широке залучення іноземних джерел та порівняльно-правовий аналіз досвіду е-нотаріату різних країн суттєво підвищують науковий рівень дисертації. Список використаних джерел відображає належну обізнаність дисертанта з тематикою дослідження.

Дотримання академічної доброчесності. Дисертаційне дослідження містить належні посилання на всі згадані джерела інформації при використанні ідей, розробок та тверджень інших авторів. Дотримано положення законодавства про авторські права. Надано повну та достовірну інформацію про результати наукової діяльності та використані методи дослідження. Зазначене дозволяє зробити висновок про дотримання дисертантом вимог академічної доброчесності.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертаційного дослідження. Поряд із загальною позитивною оцінкою дисертаційного дослідження доцільно звернути увагу на окремі положення дискусійного характеру, які, утім, не ставлять під сумнів фундаментальну наукову цінність роботи.

1. Авторське розмежування понять «нотаріальна діяльність», «нотаріальні дії» та «супутня діяльність нотаріуса» є науково продуктивним, однак критерії розмежування «публічно-правового» та «приватноправового» (диспозитивного) аспектів нотаріальної практики потребують більш детального обґрунтування з огляду на дуалістичну природу нотаріальної функції. Зокрема, залишається дискусійним питання про те, до якої категорії слід відносити окремі консультаційні дії нотаріуса, безпосередньо пов'язані з вчинюваною нотаріальною дією, – чи є вони елементом «нотаріальних дій» у широкому значенні, чи належать до «супутньої діяльності».

2. Запропоновані здобувачем зміни до ст. 54 Закону України «Про нотаріат» передбачають, що правочин, вчинений в електронній формі та який підлягає нотаріальному посвідченню, посвідчується через систему е-нотаріату. Вочевидь, необхідно уточнити, яким чином ця норма має співвідноситися із положеннями чинного Закону «Про нотаріат» стосовно ідентифікації осіб при вчиненні нотаріальних дій. Зокрема, потребує чіткого врегулювання питання про те, яким чином нотаріус, що діє через систему е-нотаріату, виконає вимоги ст. 43 Закону щодо встановлення

особи суб'єктів нотаріальної дії в умовах, коли технічна система «Дія» є недоступною для окремих категорій громадян.

3. У підрозділі 2.4, присвяченому кібербезпеці е-нотаріату, здобувач детально аналізує ризики, пов'язані з неправомірним доступом до нотаріального архіву та витоком персональних даних. Водночас поза увагою залишилося питання правових наслідків кібератак для юридичної сили нотаріальних актів, що зберігаються в електронному архіві: чи впливатиме факт несанкціонованого доступу на доказову силу відповідних електронних нотаріальних документів у разі їх оспорування в суді?

4. У роботі значна увага приділена інтеграції систем штучного інтелекту в нотаріальну діяльність. Здобувач слушно зазначає, що штучний інтелект не може замінити нотаріуса, а виступає лише інструментом для автоматизації перевірок та складання проєктів документів. Проте поза належною увагою залишилося питання розподілу юридичної відповідальності у разі помилки алгоритму. Враховуючи, що нотаріус несе повну майнову відповідальність за свої дії, доцільно було б більш детально проаналізувати механізми страхування ризиків або звільнення нотаріуса від відповідальності у випадку технічних збоїв державних ІІІ-систем.

4. У підрозділі 3.2 «Роль нотаріуса у гарантуванні здійснення спадкових прав» авторська позиція щодо проблем дистанційного оформлення спадщини в умовах воєнного стану окреслена схематично. Видається доцільним глибше дослідити механізм взаємодії е-нотаріату зі Спадковим реєстром у разі оформлення спадщини після загиблих учасників бойових дій, а також правові механізми захисту спадкових прав внутрішньо переміщених осіб та громадян, які перебувають за кордоном.

5. У підрозділі 3.3, обґрунтовуючи трансформацію охоронних нотаріальних дій, автор пропонує встановити, що викладення виконавчого напису в цифровій формі через систему е-нотаріату можливе *тільки* на документах в електронній формі. Однак такий категоричний підхід залишає поза увагою величезний масив чинних паперових боргових

документів (наприклад, розписок чи кредитних договорів, укладених до впровадження е-нотаріату). Видається доцільним передбачити перехідний механізм або процедуру оцифрування (створення електронних копій з КЕП) таких документів для вчинення на них електронних виконавчих написів.

Наведені зауваження та пропозиції мають переважно рекомендаційний та дискусійний характер, спрямовані на подальше поглиблення окремих аспектів дослідження і жодним чином не ставлять під сумнів його основні концептуальні положення та наукову цінність. Зазначені зауваження не впливають на обґрунтованість сформульованих автором наукових висновків і положень та не применшують рівень наукової новизни, теоретичної значущості й практичної цінності отриманих результатів.

Загальний висновок. Дисертаційне дослідження Гуменюка Віктора Вікторовича «Трансформації у сфері правового регулювання нотаріальної діяльності України в умовах цифровізації» є самостійною та завершеною кваліфікованою науковою працею, у якій на основі глибокого аналізу теоретичних положень доктрини, чинного законодавства, правозастосовної практики та зарубіжного досвіду розроблено науково обґрунтовані підходи до вдосконалення правового регулювання нотаріальної діяльності в умовах цифровізації. Здобувач виявив належний рівень оволодіння методологією наукового пізнання та спроможність самостійно проводити науковий пошук у складній міждисциплінарній сфері на перетині цивільного права та цифрових технологій.

Представлені у дисертації положення є науково обґрунтованими, висновки – аргументованими, пропозиції щодо вдосконалення законодавства – практично значущими та реалізованими. Усе зазначене свідчить про те, що дисертаційне дослідження Гуменюка Віктора Вікторовича відповідає встановленим вимогам наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 року «Про затвердження Вимог до

оформлення дисертації» (зі змінами), Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами), Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 року (зі змінами), а її автор Гуменюк Віктор Вікторович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право» галузі знань 08 «Право».

Офіційний опонент:

професорка кафедри приватного права

Національного університету

«Одеська юридична академія»,

докторка юридичних наук, професорка

Ірина ДАВИДОВА

